

REFERENCES

1. Hvanini O. (2007), *Chronicle of European of Sarmatia*, Kyievo-Mohylianska akademiia, Kyiv, 1006 p.
2. Shcherbina F. A. (1910), *History of Kuban Cossack Army*, Типографія Кубанського Областного Правління, Ekaterinodar, Vol. 1, 700 p.
3. Khotko S. Kh. (2001), *History of Cherkesia in Middle ages and new time*, Saint Petersburg, 552 p.
4. Kudayeva S. G. (2007), *Adygi (circassians) of North-western Caucasus in XIX of century : processes of transformation and differentiation of adygskogo society*, Nalchik, p. 12.
5. Boplan H. L. de (1990), *Description of Ukraine, a few provinces of Kingdom Polish, that stretch from the borders of Muscovy to the borders of Transilvania, together with their customs, way of life and conduct of wars*, Kyiv, Cambridge, pp. 53–54.
6. Hvanini O. (2007), *Chronicle of European of Sarmatia*, Kyievo-Mohylianska akademiia, Kyiv, pp. 722.
7. Ibid, p. 723.
8. Khotko S. Kh. (2001), *History of Cherkesia in Middle ages and new time*, Saint Petersburg, pp. 21-36.
9. Smirnov V. D. (2005), *Crimean khanate under supremacy Ottoman Ports*, Moscow, Vol. II, p. 15.
10. Bobrovnikova V. O., Babich I. L. (ed.) (2007), *North Caucasus in composition the Russian empire*, Moscow, p. 65.
11. Baranovskiy B. (1979), *Caucasus and Poland are in XVII of century, Russia, Poland and black sea Region, in XV - XVIII of century* Nauka, Moscow, pp. 249-256.

© Білий Дмитро, Анциреєва Марина
Надійшла до редакції 10.01.2013

УДК 94(477.8)

ВЕПРІВ РОМАН,

здобувач Інституту історії України НАН України, м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПЛЕКС ПРИКАРПАТСЬКОГО СЕЛА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито шляхи вирішення соціальних питань прикарпатського села, проаналізовано досягнуті успіхи - поліпшення житлових умов, підвищення рівня забезпечення культурно-побутовими послугами населення. Доведено, що поряд зі зростанням добробуту людей вирішувалися й невідкладні питання буденного життя. Охарактеризовано кількісні та якісні показники соціально-побутової сфери, зазначено, що, незважаючи на відставання від високорозвинутих країн світу та інших областей республіки, матеріальний добробут більшості мешканців краю в цей період суттєво покращився. Доведено, що для розвитку соціальної сфери прикарпатського села найбільш сприятливим періодом в історії була друга половина 60-70-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: соціально-побутовий комплекс, освіта, культура, охорона здоров'я, будівництво, село.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Вітчизняними науковцями з нових методологічних позицій доволі широко висвітлена історія України ХХ ст. Розгорнута картина соціально-економічних процесів, що проходили на західноукраїнських землях у ХХ ст., подано в дослідженнях Н. Жулканич [1], Г. Кривчик [2], М. Лендела [3], О. Малярчука [4], С. Падалки [5], С. Тимченка [6] та інших. Разом із тим, сьогодні відсутні спеціальні дослідження соціально-культурного комплексу другої половини ХХ ст. в Івано-Франківській області. Розробка історіографічного дослідження диктується необхідністю систематизації наукової літератури, критичного зіставлення узагальнень і висновків конкретно-історичної дійсності з новими завданнями науки; аналізу актуальних проблем, які піднімалися дослідниками, але в силу політичної кон'юнктури не знайшли належного відображення в працях; розкриття застарілих та упереджених поглядів і визначення нових оцінок на сучасному етапі науки; висвітлення значущості подальшої

розробки окремих питань, обґрунтування перспективи розробки теми.

Мета статті - висвітлити складові соціально-культурного комплексу прикарпатського села, кількісні та якісні зміни в другій половині ХХ ст. Об'єкт дослідження - соціальна сфера як складова суспільно-політичної системи західного регіону Української РСР. Предмет - соціально-побутова інфраструктура села Івано-Франківської області.

Виклад основного матеріалу. Соціально-культурний комплекс охоплював галузі, пов'язані з відтворенням продуктивної сили суспільства, відновленням її працездатності, зміцненням здоров'я: освіту, культуру, медицину. У цій сфері в другій половині ХХ ст. досягнуто певних успіхів. Створена за радянським зразком система закладів освіти, культури, охорони здоров'я на селі зазнавала подальшого кількісного і якісного росту. Перш за все, нею могли користуватися безкоштовно або за незначну плату широкі верстви населення. Соціально-культурні ус-

танови фінансувалися переважно з місцевих бюджетів за традиційним залишковим принципом і суттєво відрізнялися від міських. Складовою соціальної політики країни виступала інфраструктура побуту, до якої входило житлово-комунальне господарство, торгівля, громадське харчування, побутокмбінації тощо. Сюди ж необхідно віднести подальшу електрифікацію, радіофікацію, телефонізацію, газифікацію сіл, особливо "неперспективних" і гірських.

Радянська влада першочергову увагу приділяла розвитковій народної освіти. Державні органи, втілюючи політику партії, створили умови для того, щоб усі діти могли відвідувати школу. Невід'ємною складовою освітнього процесу виступали ідеали "морального кодексу будівника комунізму". Учнівська молодь залучалася до піонерських і комсомольських організацій та виступала провідником політики партії на селі. Відповідні органи та "товариші в штатському" здійснювали постійний контроль за навчально-виховним процесом та вчителями.

Додаток № 10 до постанови ЦК КП України і РМ УРСР "Про заходи по розширенню навчання і влаштування на роботу в народне господарство молоді, яка закінчує загальноосвітні школи Української РСР в 1966 році" від 4 березня 1966 р. передбачав план обов'язкового працевлаштування молоді на роботу в колгоспах, радгоспах і на інших сільськогосподарських підприємствах Західного регіону: Волинська область - 3,7 тис., Закарпатська - 2,3 тис., Івано-Франківська - 2,6 тис., Львівська - 4 тис., Рівненська - 3,7 тис., Тернопільська - 4,3 тис. і Чернівецька - 3,3 тис. (разом по республіці 144 тис.). У 1975 р. в Івано-Франківській області працювало 759 загальноосвітніх шкіл, у тому числі - 180 початкових, 393 восьмирічні, 186 середніх, у яких навчалось 223,2 тис. учнів. У школах знаходилися шкільні їдальні, роздаткові пункти, буфети, які давали змогу харчуватися всім дітям незалежно від доходів батьків і соціального статусу. Навчання проводили 19 професійно-технічних училищ, які виступали головним джерелом поповнення кадрів масових робітничих професій. Із них: технічних - 4, міських професійно-технічних - 8, сільських професійно-технічних - 6, профтехучилище при виправно-трудої колонії - 1. Училища були переповнені й працювали у дві зміни [7, арк. 81].

На середину 1960-х років в Івано-Франківській області сформована мережа шкіл, бібліотек, клубів, музеїв, театрів та інших закладів. На кінець 1970 р. в області працювало 27 будинків і палаців піонерів, 317 постійних дитячих садків і ясел, 31 музична й 3 художні школи. Улітку організовувалося понад 200 піонерських таборів. Вони виступали інституціями освітньо-культурного обслуговування населення в дусі радянського способу життя. Головна увага приділялася вихованню дітей і юнацтва на комуністичних програмних засадах. Гострим питанням залишалося забезпечення дитячими дошкільними закладами сіл. В Івано-Франківській області в 1970 р. на 100 осіб населення народжувалося в середньому 18,2 дитини, а в 1973 р. - 17,8. Особливо низька народжуваність спостерігалася в аграрних районах: Рогатинському - 12,6, Снятинському - 14,8 і Городенківському - 14,9 [8, арк. 14].

Облвиконком розробив і затвердив перспективний план будівництва дитячих дошкільних закладів на 8070 місць. Навіть при успішному виконанні цього завдання, в області було б охоплено дошкільним вихованням лише 24 % дітей. У 1977 р. у постійно

діючих дошкільних закладах перебувало 4,6 % дітей сільської місцевості (у республіці 22,8 %). Охоплення дошкільними закладами дітей 1-6 років у сільській місцевості Української РСР через п'ять років уже складало 34,9 % - проти 70,7 % у місті [9, арк. 98]. Половина сільських дошкільних закладів розташовувалася в пристосованих приміщеннях.

Культурне обслуговування сільського населення Української РСР на початок 1983 р. здійснювали 19 тис. масових бібліотек, 22 тис. клубних закладів, 23 тис. кіноустановок. Кількість книг у масових бібліотеках, у порівнянні з 1980 р. у розрахунку на 100 жителів, збільшилася з 894 до 986 екземплярів. На кінець 1982 р. 19 % сільських клубів Міністерства культури УРСР із 19,3 тис. знаходилися в приміщеннях, які потребували ремонту, 3 % - в аварійних будинках, 22 % - у пристосованих спорудах, 18 % - не мали кімнат для роботи гуртків, 0,2 % (45 клубів) - без глядацького залу. Із 18,5 тис. сільських бібліотек Мінкультури УРСР 49 % займали приміщення площею менше 50 кв. м, 67 % не мали читальних залів [10, арк. 76].

Докорінні зміни відбулися в системі охорони здоров'я. Старше покоління пам'ятало часи "за Австрії" чи "за Польщі", коли інфекційні захворювання були постійними супутниками "простого люду". Дитяча смертність сягала загрозливих показників, медицина (як і середня та вища освіта) була взагалі недоступною для більшості населення краю. Радянська влада в системі охорони здоров'я домоглася незаперечних досягнень. Невідкладними медичними послугами могли скористатися всі соціальні верстви населення. Масово відкривалися ФАПі, амбулаторії, поліклініки, лікарні, санаторії, які надавали безплатну медичну допомогу. У 1971 р. в Івано-Франківській області працювало 90 лікарень на 8955 ліжок, 131 поліклініка й амбулаторія, 41 диспансер, 300 лабораторій, 17 санітарно-епідеміологічних станцій, 619 ФАПів, 183 аптечних заклади тощо [11, арк. 4].

Якщо в 1970 р. у медичних закладах області функціонувало 12085 ліжок, то за три роки їх збільшилося на 615, або 5,1 %. Відповідно, відбулося їх збільшення і на 10 тис. населення (у 1970 р. - 95,6, у 1973 р. - 98,7). Із розширенням мережі росла й кількість медичного персоналу. У 1970 р. в області працювало 2933 лікарі всіх спеціальностей, а на кінець 1972 р. - 3119 осіб, тобто на 6,3 % більше. Поповнення лікарського персоналу медичних закладів відбувалося в основному за рахунок випускників Івано-Франківського медичного інституту. На 532 особи, або 5,8 %, зросла чисельність середнього медичного персоналу. На кінець 1972 р. вона становила 9551 особу, а на 10 тис. населення - 74,3, а лікарського відповідно - 24,2 [12, арк. 26]. СРСР вийшов на перше місце у світі за кадровим забезпеченням медичними працівниками. Нарощування кількісних параметрів не завжди виступало показником підвищення якості медичного обслуговування.

З метою підвищення продуктивності праці радянська влада шукала нові форми покращення медичного обслуговування працюючих. У сільській місцевості на час польових робіт періодично організовувалось медичне обслуговування безпосередньо в полі, у колгоспах створювалися спеціальні санітарні пости. З міст і районних центрів у села відряджали лікарів і середній медичний персонал. Заслугами радянської системи охорони здоров'я були розгортання лікувально-профілактичних та са-

нітарно-протиепідемічних установ, організація профілактики захворювань серед населення, охорона материнства й дитинства, створення спеціальних навчальних закладів, що вперше в історії західних областей України забезпечило формування національних кваліфікованих медичних кадрів.

Система охорони здоров'я отримала подальший розвиток. Амбулаторно-поліклінічну допомогу сільському населенню на кінець 1982 р. надавало 2,6 тис. лікарняних закладів, 9,4 тис. лікарів і 56,2 тис. осіб середнього медичного персоналу. Кількість лікарів на 10 тис. сільського населення складала 26,9 осіб, кількість лікарняних ліжок - 123,3, що відповідно в 1,7 і в 1,1 раза нижче забезпечення міських жителів [13, арк. 74].

Значні позитивні зрушення відбулися в будівництві на селі, будувалися нові та оновлювалися старі оселі. Ще в період "відлиги" започаткувалося будівництво нових будинків як колгоспами, так й окремими селянами. Сільські помешкання будувалися за типовими планами, що розробляли проектні організації. У 1964 р. у західних областях УРСР почав діяти "Облміжколгоспроєкт", який за рік розробив 125 проєктів сільських споруд. Докорінних змін зазнали як будівельні матеріали, так і технології будівництва. На загал селянські хати масово зводилися на бетонних чи кам'яних фундаментах із цегли і накривалися новомодним шифером (продукція місцевого Ямницького цементного заводу). Наприклад, у селах Галицького й Рогатинського районів, розташованих довкола Бурштинської теплоелектростанції, середня частина стін новобудови робилася з шлакобетону, а кути й верхня частина - із цегли.

Слід відзначити, що будівництво в деталях відрізнялося в низинних і гірських районах області. У Карпатській зоні більше дотримувалися традиційних методів будівництва дерев'яних архітектурних конструкцій різноманітного призначення. Дах вкривався черепицею, іноді бляхою, що вважалася дефіцитним товаром і придбати її було нелегко та дорого. Оскільки споживча кооперація недостатньо забезпечувала сім'ї колгоспників будівельними матеріалами, останні були вимушені купувати їх у громадян за цінами, які значно перевищували державні. Підсобні підприємства колгоспів і радгоспів з виробництва будівельних матеріалів не покривали зростаючих потреб у столярних виробках, цеглі, вапні, кахлах, черепиці тощо.

Суттєвих змін зазнала структура традиційного житла. Характерне житло типу - "хата: сіни (посередині), кімната (зліва), комора (справа)" ускладнилося. Сільський будинок нового типу складався з 3-4 кімнат, кухні, прибудов, мансарди, ванни. Розпочалося спорудження житлових будинків, які відрізнялися тим, що в них не було традиційних для українського побуту великих печей для випікання хліба, а також місця для снування. Підлогу, яка раніше була земляною та обмазувалася глиною, почали робити з дерев'яних дощок, паркету. Вікна стали більшими й ширшими, порівняно із своїми попередниками - малими на чотири шибки.

У дворах селян поступово зникали господарські приміщення - стодола, а в Карпатах "боїще", де знаходився мащений глиною тік, на якому обмолочували збіжжя, а також засторонки для зберігання снопів пшениці, жита чи соломи. Значну площу території селянського двору раніше займав хлів (на Прикарпатті - "стайня", а в Карпатах - "кошара маржині") для утримання худоби й птиці. До господарсь-

кого комплексу обов'язково входили "шопи" - навіси, відкриті з одного боку будівлі для складання дров, реманенту. Для зберігання возів і саней зводили спеціальні будівлі - возівні чи колешні. Натомість з'явилися літня кухня, гараж для автомобіля, сушня для фруктів, копильня та інші.

У великих селах почали споруджувати будинки на міський лад - двоповерхові на 4-6 квартир кожний. До них прокладалися водопровід і каналізація, центральне опалення, заасфальтовувалися вулиці. Колгоспи розпочали практикувати будівництво житла за власні кошти з подальшою передачею його за відповідну плату своїм працівникам. Інколи колгоспне керівництво створювало каси взаємодопомоги, які надавали короткотривалі позики індивідуальним забудовникам. Розпочалося будівництво квартир для вчителів, лікарів, спеціалістів у сільській місцевості. Плани введення в дію будинків часто не виконувалися. Капітальні вкладення на їх будівництво освоювалися лише на 40-60 %. При складанні проєктів п'ятирічних планів, Держпланом УРСР лише частково враховувалися заявки виконавчого комітету обласної Ради депутатів трудящих на будівництво об'єктів соціального забезпечення (корпусів у будинках для інвалідів, престарілих, дитячих будинках) [14, арк. 3].

Окреме місце займали селища міського типу, найчастіше поблизу промислових центрів, пов'язаних із нафтогазовидобутком, лісовою та хімічною промисловістю. Зазвичай вони зводилися комплексно, великими масивами на вільних територіях. Часто для створення такого селища на 5-10 тис. осіб об'єднувалися разом кілька сіл, що значно спрощувало будівництво. На виконання постанови ЦК КПУ і РМ УРСР "Про впорядкування будівництва на селі" від 29 листопада 1968 р. облвиконком визначив с. Джурів Снятинського району експериментально-показовим. Проєктно-кошторисна документація передбачала централізоване будівництво житлових будинків, адміністративних корпусів, клубу, дошкільного закладу, торгового центру, підприємства громадського харчування, комбінату побутового обслуговування населення, готелю, а також водопостачання, каналізацію, газифікацію, телефонізацію, радіофікацію та благоустрій території на суму 2 млн 650 тис. крб [15, арк. 21]. Досвід Снятинського району використовувався для забезпечення комплексної забудови інших населених пунктів області.

Популярними на той час стали три- й чотириповерхові панельні будинки в селах. Зовнішній вигляд таких будинків був доволі простий - конфігурація плану вписувалася в прямокутник або квадрат. Усі кімнати безпосередньо з'єднувалися між собою, новинкою був блок убудованих шаф, який слугував одночасно перегородкою між кухнею й загальною кімнатою. Незважаючи на досить високі темпи житлового будівництва (на середину 1970-х років в області щороку вводилося в експлуатацію 3500-3700 нових квартир), це була одна з найгостріших проблем. Кошторисна вартість одного квадратного метра жилої площі з централізованих джерел становила в 1971 р. - 188,5 крб і нецентралізованих капітальних вкладеннях - 179,9 крб [16, арк. 31]. З великих панелей і блоків у сільській місцевості будувалися тваринницькі й господарські приміщення.

На виконання постанови № 58, з відома обласної Ради професійних спілок, обком профспілок робітників будівництва й промбудматеріалів разом із комбінатом "Івано-Франківськпромбуд" розробив і довів до виконавців конкретні заходи з поліпшення

житлово-побутових умов для мешканців гуртожитків. Згідно зі складеними графіками відповідальні працівники обласної Ради профспілок, керівники комбінату, будівельних трестів і управлінь відвідували робітничі гуртожитки, проводили бесіди на теми, які цікавили мешканців [17, арк. 164].

Колективні господарства області об'єднували 3-5 і більше населених пунктів. Проте навіть у центральних колгоспних садибах не всюди були середні школи, амбулаторії, поліклініки, що викликало труднощі в організації сільськогосподарського виробництва, вирішенні соціальних питань. Потреба економічно відсталих колгоспів у засобах на будівництво шкіл і закладів охорони здоров'я в 1984 р. становила 3,7 млн крб. На таку суму була подана заявка Міністерству сільського господарства УРСР, а виділено - 700 тис. крб [18, арк. 80].

В Івано-Франківській області була створена будівельна індустрія. Житлове й промислове будівництво здійснювали спеціалізовані потужні підприємства "Івано-Франківськпромбуд", трести "Західхімпромонтаж", "Прикарпатжитлобуд", "Прикарпатспецбуд", обласна міжколгоспна будівельна організація та інші.

Потреба в житлі набагато випереджала можливість його зведення. Навіть організації, які займалися створенням житлового фонду й комунального господарства, не в силі були забезпечити своїх працівників житлом. Показовою в цьому відношенні виступала ситуація, що склалася в Міністерстві монтажних і спеціальних будівельних робіт УРСР. 10 листопада 1985 р. у звіті в республіканські керівні органи йшлося про те, що "в організаціях міністерства, розташованих на території Івано-Франківської області, склалася важка ситуація із забезпеченням працюючих житлом. 387 сімей потребували покращення житлових умов" [19, арк. 89]. Державним планом на 1985 р. в Івано-Франківській області передбачалося зведення житла спеціалізованими трестами "Прикарпатбуд", "Хімметалургбуд", "Прикарпатсільбуд", "Облміжколгоспбуд", будівельним управлінням "Коломияпромбуд" та іншими [20, арк. 24].

До важливих проблем відносився благоустрій житлового фонду, об'єм якого в республіці на початок 1983 р. складав 319,3 млн кв. м загальної площі. Із них 290,3 млн кв. м, або 90,9 %, знаходилися в особистій власності громадян. Забезпеченість сільських жителів на кінець 1982 р. становила в середньому 17,4 кв. м загальної площі й збільшилася за два останні роки на 6,8 %. Частина обладнаного "різного роду зручностями" сільського житлового фонду була незначною. Водопровід мали тільки у 872 селах (3 %), каналізації в 109 (0,4 %). Найвище сягав показник газифікації сіл - 79 % [21, арк. 73].

У зв'язку з відпливом працездатного населення в міста, у сільській місцевості знаходилося 71,4 тис. житлових будинків загальною площею 2,7 млн кв. м, що знаходилися в приватній власності, у яких ніхто не проживав. Обстеження встановили: 30 % будинків пустували у зв'язку зі смертю власників і відсутністю спадкоємців або бажаних придбати дім; 24,2 % - залишені власниками внаслідок переїзду в місто; 15 % належало самотнім перестарілим особам, що поїхали до дітей [22].

Поряд з інтенсивним житловим будівництвом створювалася побутова інфраструктура, головним чином в обласному центрі й районних містечках. Система побутового обслуговування сільського населення області станом на 1 жовтня 1975 р. функціонувала в усіх колгоспах і радгоспах області, тобто

були організовані будинки побуту (58) та комплексні приймальні пункти (212). Наданням побутових послуг населенню займалися спеціалізовані підприємства - побутокмбінати. Типовими видами обслуговування стали ремонт побутової техніки, транспортних засобів, прання білизни, хімчистка, фотоательє, прокатні пункти та інше.

Перевіряючі інстанції, вивчаючи ситуацію з додержання постанови ЦК КПРС і РМ СРСР "Про запобігання фактам відволікання засобів, призначених на розвиток сільського господарства" від 20 липня 1978 р. № 626, встановили, що за минулі два з половиною роки більше 455 млн крб колгоспних і радгоспних коштів використано на цілі, не пов'язані з сільськогосподарським виробництвом. Із вказаної суми 259 млн крб, або 57 %, використано на будівництво за рахунок колгоспів клубів, шкіл, лікарень, електрифікацію, газифікацію населених пунктів і виконання інших робіт із соціально-економічного благоустрою сіл відповідно до рішень директивних органів. Разом із тим, допускалися випадки, коли місцеві органи влади за власною ініціативою залучали господарства для участі в будівництві, облаштуванні міст і районних центрів без врахування економічних можливостей. Значні кошти вилучалися внаслідок обрахунків господарств будівельними організаціями шляхом завищення цін на будматеріали, приписки об'ємів робіт (4,8 млн крб). Обрахунків виявлено на суму 21,9 млн крб [23]. Так, у Тлумачському районі кошти колгоспів ім. Б. Хмельницького та ім. Леніна в сумі 59 тис. крб були залучені на будівництво в районному центрі дитячого садка, товарного складу, райспоживспілки. За рахунок колгоспу "17 вересня" Городенківського району в райцентрі побудовано універмаг кошторисною вартістю - 140 тис. крб тощо [24, арк. 1-2].

Господарства досить часто допускали непланове будівництво за рахунок відволікання оборотних коштів, що призводило до фінансових затруднень. Розповсюдженими ставали випадки передачі основних та оборотних коштів колгоспів і радгоспів в інші галузі народного господарства. Систематично відраховувалися колгоспні кошти на сплату членських внесків різним товариствам. В Івано-Франківській області діяли добровільні товариства: охорони пам'ятників історії та культури, музично-хорове, мисливців і рибалок, охорони природи та сприяння розвитку природних багатств, рятування на водах, протипожежне, науково-технічне, "Знання", винахідників і раціоналізаторів, "Колос". Для утримання апарату та виробничо-технічної бази названих товариств колгоспи щорічно відраховували вступних і колективних внесків на суму понад 160 тис. крб [25, арк. 2]. Однією з проблем комунального облаштування сіл залишалася їх газифікація. Газифікація карпатських сіл, що розпочалася з 1961 р., відбувалася повільними темпами. В Івано-Франківській області питома частка газифікованих сіл на середину 1990-х рр. становила 32-39 %. Порівняно з 3 % газифікованих сіл Одещини та Херсонщини це вважалося високим показником.

Радіофікація і телефонізація "неперспективних сіл" відбувалася вкрай повільно. Протягом 1975 р. в області встановлено лише 11 тис. радіоточок, 3300 телефонів, із них 1500 у сільській місцевості [26, арк. 108]. Актуальним залишалось питання суцільної електрифікації сіл і приміських будинків. Станом на 1 січня 1973 р. в області нараховувалося 6,5 тис. неелектрифікованих будинків. Для них необхідно

було збудувати 197 км низьковольтних електроліній [27, арк. 52, 54].

У галузі торговельного обслуговування населення області було здійснено низку заходів, які забезпечили виконання планів розвитку товарообороту. Зокрема, розширено торгові площі магазинів. У середині 70-х років ХХ ст. перевиконувалися планові завдання з відкриття магазинів, цехів напівфабрикатів та кулінарної продукції, з реконструкції й будівництва підприємств із випуску безалкогольних напоїв і ковбасних виробів. Аналізуючи розвиток торгівлі області, зазначимо, що як виробництво, так і реалізація товарів широкого вжитку зросли. Найважливішою ланкою споживчої кооперації виступала торгівля. Однією з її форм виступали ярмарки-продажі окремих груп товарів, які організовували магазини спільно з гуртовими базами. На різноманітних виставках демонструвалися товари з урахуванням сезонного попиту населення. Популярними ставали шкільні базари з продажу дитячого одягу, взуття, канцелярського приладдя.

У другій половині 60-х років ХХ ст. тривала широка кампанія розвитку кооперативного громадського харчування в сільській місцевості. Упродовж восьмої п'ятирічки кількість підприємств громадського харчування в республіці зросла з 16,1 тис. одиниць у 1965 р. до 21,8 тис. на кінець 1970 р. У результаті чого мережа відповідних підприємств збільшилася на 268,1 тис. місць. У 200 районних центрах та у великих селах збудовано двоповерхові комплекси громадського харчування. До складу таких комплексів входили ресторани, їдальня або кафе, крамниця кулінарії, пивний або винний бар, кондитерські й кулінарні цехи. До новобудов поряд із їдальнями, кафе входили й перші сільські ресторани. У місцях масового відпочинку населення й на автотрасах функціонувала широка мережа павільйонів, літніх кафе, кіосків. Кількість підприємств роздрібної торгівлі й громадського харчування в сільській місцевості за два роки одинадцяті п'ятирічки скоротилася з 66 до 64,9 тис. (на 1,6 %) і з 17,4 до 17,3 тис. (на 0,4 %) в основному за рахунок ліквідації дрібних. У той же час, їх пропускна здатність збільшилася. Торгова площа магазинів зросла з 3,2 до 3,3 млн кв. м (на 4 %), місць у закладах громадського харчування збільшилася з 747 до 792 тис. (на 6 %). Важливою ланкою забезпечення умов життя сільського населення були будинки побуто й комплексні приймальні пункти, яких на початок 1983 р. нараховувалося 10,7 тис., із них 9,4 тис., або 88,8 %, надавали населенню від 8 до 15 і більше видів послуг [28, арк. 75].

На початку 1970-х років у м. Івано-Франківську розпочав роботу універмаг "Прикарпаття". У 1973-1974 рр. за рахунок кредиту Державного банку (кошторисна вартість 1 млн 400 тис. крб) побудовано критий колгоспний ринок на 519 місць. Ринок відповідав тогочасним вимогам своїми новими павільйонами для продажу м'яса, риби, молока та інших сільгосппродуктів [29, арк. 115]. Проте дефіцит набрав усе більших масштабів, у сільських магазинах, особливо віддалених сіл, бракувало елементарних товарів. Із міста в село везли не лише непродовольчі товари, а й ковбасні вироби, сири, молочні продукти й навіть хліб. Ураховуючи труднощі з постачання населення окремими продуктами харчування, Міністерство торгівлі СРСР у 1980 р. застосувало "єдині норми відпуску товарів в одні руки": хліба печеного - не більше 2 кг, хлібобулочних ви-

робів - 0,5 кг, крупи - 1 кг, муки - до 3 кг, макаронних виробів - до 1 кг, цукру - 0,5-1 кг тощо [30, арк. 11].

В окремих містах України почали вводитися талони на цукор. У квітні 1988 р. це нововведення запровадили в Калуші (півтора кілограма на особу). При тому, що УРСР виступала основним виробником і постачальником цукру в СРСР, мешканцям міст доводилося з ночі займати місця в довгезельних чергах, що оперізували торгові приміщення, а в сільській місцевості - біля сільрад. Поясненням цьому виступала інфляція в країні. У вересні оголошувалася кампанія "чергового зниження цін" на п'ятдесят відсотків на вітчизняні товари, що було насправді звичайнісінькою фікцією.

Кризові явища в економіці країни не могли не позначитися на соціальній сфері та побуті села. Номінальне підвищення заробітної плати приводило до інфляції й зростання цін на споживчому ринку. В умовах радянської економіки з її централізованим ціноутворенням зростання цін виявлялося у вигляді товарного дефіциту. У 1980-х роках товари широкого попиту, особливо імпортного виробництва, усе важче було вільно придбати в магазинах. Масовими стали зловживання в системі торгівлі й спекуляція, зростали "тіньова економіка" й "чорний ринок". У крамницях усе частіше виникали черги за дефіцитними товарами, розвивалася торгівля "з-під прилавка" і "по знайомству". Перебої з постачанням, товарний дефіцит часто створювалися штучно. Найчастіше це траплялося там, де чинилися перешкоди налагодженню прямих зв'язків, унаслідок чого службовий персонал кооперативних організацій приховував товар, намагаючись "заробити" на цьому. Контроль за приховуванням товарів виявився малоєфективним, адже заробітна плата продавців і контролерів була низькою.

У цей період почала загострюватися проблема із забезпечення населення м'ясомолочними продуктами, овочами, фруктами. Зросла диференціація в споживанні продуктів харчування в сім'ях із різним соціальним статусом. У зв'язку з недопоставками відчувався гострий дефіцит трикотажних виробів, товарів дитячого асортименту, електротоварів, взуття, канцтоварів, м'яких засобів, постільної білизни та ін. Помітне місце в житті громадян стало займати споживання алкогольних напоїв та самогоніваріння. Після сумнозвісної "атаки на алкоголізм" (1 червня 1985 р.) невирішеність соціальних проблем загострилася. Зросла кількість вбивств і замахів, тяжких тілесних пошкоджень, крадіжок державного, громадського й особистого майна.

У 1985 р. була створена сільська комунальна служба - Укрсількомунгосп. У республіці діяло 25 обласних управлінь, 453 районні міжгосподарські комбінати. Сільська комунальна служба об'єднувала 37 тис. робітників ремонтно-будівельного й комунального профілів. У 1987 р. Укрсількомунгосп надав послуг на суму 174 млн крб, у тому числі на замовлення населення - 49 млн крб [31, арк. 50-51].

Економічна криза в промисловості й сільському господарстві СРСР, набувала суспільно-політичного характеру й ставала загрозливою не тільки щодо забезпечення країни необхідними товарами й продовольством, але й створювала соціальну напругу. Наприкінці 1980-х років відчутно зріс дефіцит на промислові товари й продукти харчування, припинялася інвестиційна діяльність на селі. Працівники сільського господарства почали втрачати стабільні місця роботи й надійні джерела доходів. Скорочен-

ня обсягів виробництва сільгосппродукції призвело до простоювання потужностей підприємств харчової галузі, зниження зайнятості на них.

Висновки

У досліджуваній період зміст соціальної політики в СРСР не змінився. У його основі були закладені розподільчі відносини та централізоване адміністративне керування. Ріст економічного потенціалу країни дозволив посилити увагу до соціальних проблем. Умови життя сільського населення покращилися гарантована оплата праці колгоспникам. У цей період найбільшими темпами велоса житлове будівництво, у тому числі й у сільській місцевості. Масштабні зміни відбулися в будівництві на селі. Масово почалися застосовувати нові технології та матеріали. Сільські помешкання стали набагато більшими, просторішими й відповідали новим вимогам. Пожвавлення в будівництві дозволило вирішити, хоча й не повністю, одну із серйозних проблем - багато селян почали проживати у власних будинках, що сприяло підвищенню добробуту сільського життя.

Історія розвитку соціально-культурного комплексу Івано-Франківської області свідчить, що, незважаючи на великі позитивні зрушення у вирішенні окремих питань побуту й добробуту людей, протиріччя між реальністю й запитом постійно збільшувалися. Радянська влада не домоглася адекватних потребам часу зрушень - рівень життя більшої громадян залишався жалюгідним. Хоча необхідно зазначити, що в досліджуваній період підвищився загальний рівень життя населення: збільшилося виробництво товарів широкого вжитку; сформувалася за радянським зразком інфраструктура побутового обслуговування населення; відбулися позитивні зміни в розв'язанні житлової проблеми; розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, спорту тощо. Однак абсолютизація загальнодержавних інтересів, акцентування саме на них не сприяли вирішенню багатьох гострих проблем соціального розвитку суспільства та села.

У досліджуваній період загальний рівень життя сільського населення підвищився, упорядкувалася система оплати праці, поліпшилося пенсійне забезпечення. Можна однозначно стверджувати, що життєвий рівень мешканців села Івано-Франківської області відчутно зріс. Матеріально-технічні ресурси й робоча сила були сконцентровані як у колгоспно-радгоспному виробництві, так і на забезпеченні виконання планів із введення в дію житла, шкіл, дошкільних закладів, лікарень, об'єктів комунального господарства й служби побуту на селі. У другій половині ХХ ст. відбулися позитивні зрушення в розв'язанні житлової проблеми, розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, спорту тощо. Однак були зак-

ладені й великі суспільні протиріччя - "проблеми неперспективних сіл". Проблеми оптимального рівня споживання товарів масового вжитку, дефіциту, відсутності належної інфраструктури попиту й пропозиції, незадовільний розвиток сфери торгівлі, низька можливість забезпечення через доходи товарами народного споживання набули своєї крайньої межі невирішеності наприкінці 80-х років ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулканич Н. М. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ - початок ХХІ ст.) / Н. М. Жулканич. - Ужгород : Карпати, 2008. - 408 с.
2. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60-80 рр. ХХ ст.) / Г. Г. Кривчик. - Дніпропетровськ, 2001. - 192 с.
3. Лендел М. А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні : сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку / М. А. Лендел. - Ужгород : Карпати, 2006. - 216 с.
4. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. М. Малярчук. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. - 228 с.
5. Падалка С. С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60-80-ті роки ХХ ст.) / С. С. Падалка. - К., 2003. - 165 с.
6. Тимченко С. Українське село : Проблеми етносоціальних змін. 1959-1989 / С. Тимченко. - Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 1995. - 529 с.
7. Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО), ф. П - 1, оп. 1, спр. 4331, 132 арк.
8. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 3903, 92 арк.
9. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 4221, 157 арк.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф. 1, оп. 25, спр. 2572, 84 арк.
11. ДАІФО, ф. Р - 7, оп. 2, спр. 1618, 42 арк.
12. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 3825, 41 арк.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 2572, 84 арк.
14. ДАІФО, ф. Р - 295, оп. 5, спр. 3491, 6 арк.
15. ДАІФО, ф. Р - 295, оп. 5, спр. 3777, 29 арк.
16. ДАІФО, ф. Р - 295, оп. 5, спр. 3654, 40 арк.
17. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 4118, 220 арк.
18. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 5002, 227 арк.
19. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 5105, 97 арк.
20. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 5129, 26 арк.
21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 2572, 84 арк.
22. Там само, арк. 74.
23. Там само, арк. 68-69.
24. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 3683, 230 арк.
25. ДАІФО, ф. Р - 295, оп. 5, спр. 3885, 175 арк.
26. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 4443, 145 арк.
27. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 3814, 100 арк.
28. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 2572, 84 арк.
29. ДАІФО, ф. П - 1, оп. 1, спр. 3723, 125 арк.
30. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 2109, 78 арк.
31. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 3352, 121 арк.

Веприв Роман,

соискатель Института истории Украины НАН Украины, г. Ивано-Франковск

СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ КОМПЛЕКС СЕЛА ПРИКАРПАТЬЯ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКА

В статье раскрыты пути решения социальных вопросов сел Прикарпатья, проанализированы достигнутые успехи - улучшение жилищных условий, повышение уровня обеспечения культурно-бытовыми услугами населения. Доказано, что наряду с ростом благосостояния людей решались и неотложные вопросы повседневной жизни. Охарактеризованы количественные и качественные показатели социально-бытовой сферы, отмечено, что, несмотря на отставание от высокоразвитых стран мира и других областей республики, матери-

альное благосостояние большинства жителей края существенно улучшилось. Доказано, что для развития социальной сферы сельского Прикарпатья наиболее благоприятным периодом в истории была вторая половина 60 - 70-е годов XX в.

Ключевые слова: социально-бытовой комплекс, образование, культура, здравоохранение, строительство, село.

Vepriv Roman,

Applicant, Ivano-Frankivsk Branch Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine

SOCIAL AND CULTURAL COMPLEX OF PRYKARPATTYA VILLAGE IN THE SECOND HALF THE XX CENTURY

Entire description of social-economic operations, which took place on the west Ukrainian lands in the XX century, is fed in investigations of: N. Zhulkanych, H. Kryvchyck, M. Lendiel, O. Maliarchuk, S. Padalka, S. Tymchenka etc.

In this article it was proved that dealing with social issues were achieved significant successes-in addition to improving the living conditions significantly increased the level of cultural and consumer services. Along with the welfare of people were resolved urgent issues of everyday life. In this area occurred major changes, in despite of the lagging of the highly developed countries of the world and other regions of the republic - material well-being of the most residents significantly improved. For the development of social areas of the village the most favorable period of the study time period was the second half of 60-70 years of the XX century. In these years were canceled their labor days in the collective farms and was made the transition to guaranteed wage, farmers began to receive pensions and vacations, so their social status equaled to other categories of Soviet society. In rural areas, while in insufficient quantities, were constructed houses for young professionals, schools, orphanages, kindergartens, medical points, clubs, libraries, household objects, baths, shops, cafeterias, administrative offices of village councils, post offices, bus stations, were conducted gasification, telephones.

Were analyzed the material conditions of life, they were based on salary, speaking along with gardens, the main source of replenishment of the family budget. Thus, the wage rates of workers, technical staff and employees differed significantly from the meager wages of workers. Minimum income of the rural population involved in the collective and state farms, led to its low purchasing power. Gradual increase in remuneration collective farmers significantly affected the well-being of people.

In turn, this gave grounds to confirm the thesis of "parental care" state of rural workers strongly supported by the party propaganda. It concealed the fact that the state forcibly drove peasants into collective farms depriving from the citizens the right to own land as private property, limiting any initiative.

History of the social and cultural complex of Ivano-Frankivsk region shows that in despite of major improvements in solving certain issues of life and well-being of people, the contradiction between reality and demands constantly increased. Soviet power could not achieve adequate time needs improvements - the standard of living of most citizens remained miserable. Although it should be noted that in the period under review increased the overall standard of living: increased production of consumer goods; was formed the Soviet model infrastructure of public services, were positive changes in solving the housing problem, development of education, health, culture, sports and so on. However absolutisation of national interests, the emphasis on them did not contribute to the solution of many pressing issues of social development and villages.

In the study period the overall standard of living of the rural population has increased, was organized system of remuneration, improved pensions. You can definitely say that the standard of living of the villagers of Ivano-Frankivsk region significantly increased. Material and technical resources and manpower were concentrated, both in collective and state farms, and the enforcement plans for the introduction of housing, schools, kindergartens, hospitals, public utilities and service life in the countryside. In the second half of the twentieth century were positive upheavals in solving housing problems, development of education, health, culture, sports and so on. However, there were also laid great social contradictions - "problem of wasted villages." Problems of optimal level of consumption of goods, of mass consumption, deficit, lack of adequate infrastructure supply and demand, poor development of trade, low possibility of revenue through consumer goods gained its extreme limits of unresolved problems at the end of the 80 th years of XX century.

Keywords: social and residential complex, education, culture, health care, construction, village.

REFERENCES

1. Zhulkanych N. M. (2008), Transformation of the agricultural relationship in Ukrainian Carpathian regions (second part of the 60th XX - beginning XXI century), Karpaty, Uzhhorod, 408 p. (ukr).
2. Kryvchyk H. H. (2001), Ukrainian village under nomenclature pressure (60 - 80 years XX century), Dnipropetrovsk, 192 p. (ukr).
3. Lendiel M. A. (2006), Agricultural production in Carpathian region : modern situation, perspectives of development, Karpaty, Uzhhorod, 216 p. (ukr).
4. Maliarchuk O. M. (2008), Totalitariness against west Ukrainian village, Ivano-Frankivsk, 228 p. (ukr).
5. Padalka S. S. (2003), Ukrainian village in the context of totalitarian politics of the country (60 - 80th years of XXth century), Kyiv, 165 p. (ukr).
6. Tymchenko S. (1995), Ukrainian village : Problems of ethnic and social changes. 1959-1989, Zaporizhzhia, 529 p. (ukr).
7. State archive of Ivano-Frankivsk region (next - SAOIFR), fond P 1, opys 1, sprava 4331, 132 p.

8. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 3903, 92 p.
9. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 4221, 157 p.
10. Central state archive of Ukrainian government (next - CSAOUG), fond 1, opys 25, sprava 2572, 84 p.
11. SAOIFR, fond R - 7, opys 2, sprava 1618, 42 p.
12. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 3825, 41 p.
13. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 2572, 84 p.
14. SAOIFR, fond R - 295, opys 5, sprava 3491, 6 p.
15. SAOIFR, fond R - 295, opys 5, sprava 3777, 29 p.
16. SAOIFR, fond R - 295, opys 5, sprava 3654, 40 p.
17. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 4118, 220 p.
18. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 5002, 227 p.
19. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 5105, 97 p.
20. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 5129, 26 p.
21. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 2572, 84 p.
22. The same, p. 74.
23. The same, pp. 68-69.
24. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 3683, 230 p.
25. SAOIFR, fond R - 295, opys 5, sprava 3885, 175 p.
26. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 4443, 145 p.
27. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 3814, 100 p.
28. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 2572, 84 p.
29. SAOIFR, fond P - 1, opys 1, sprava 3723, 125 p.
30. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 2109, 78 p.
31. CSAOUG, fond 1, opys 25, sprava 3352, 121 p.

© Вепрів Роман

Надійшла до редакції 23.04.2013

УДК 316.7: 94 (477) «1920-1930»

ГНИПГОР,

кандидат історичних наук, викладач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Факультету громадської безпеки та соціальної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Івано-Франківськ

ГАЛИЦЬКА ПРЕСА МІЖВОЄННОЇ ДОБИ ПРО СПРИЯННЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРИ (20 - 30-ті рр. ХХ ст.)

У статті розглядаються заходи греко-католицької церкви в напрямі розвитку української культури Східної Галичини в міжвоєнний період. На основі аналізу тогочасної галицької періодичної преси автор з'ясовує позицію української та польської громадськості щодо діяльності греко-католицького духовенства в цій сфері.

Ключові слова: українська культура, греко-католицька церква, періодична преса, Східна Галичина, міжвоєнний період.

Постановка проблеми і стан її вивчення. Попри те, що українська культура Східної Галичини в міжвоєнний період перебувала під постійною опікою греко-католицької церкви (далі - ГКЦ), сучасні дослідження часто оминають проблему ставлення тогочасної української та польської громадськості до такого стану речей. Лише в наукових працях, у яких аналізуються деякі аспекти культурного життя регіону в 20-30-х рр. ХХ ст. (С. Гординський [1], Л. Носарева [2], Т. Лупій [3], Р. Лаврентій [4]) або здійснено загальну характеристику окремих напрямів діяльності ГКЦ в міжвоєнні роки (М. Бандрівський [5], О. Гайдукевич [6], С. Гнот [7]), автори інколи наводять оціночні судження представників галицької інтелігенції щодо впливу цієї релігійної організації на розвиток української культури.

Ця історіографічна прогалина зумовила потребу розглянути окреслену проблему в окремій публікації, метою якої є з'ясування позиції української та польської громадськості II Речіпосполитої щодо діяльності ГКЦ у культурній сфері Східної Галичини. Досягнення поставленої мети стало можливим лише завдяки вивченню матеріалів галицької преси 20-30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У міжвоєнний період на шпальтах галицьких газет неодноразово з'являлися публікації, які підкреслювали важливу роль ГКЦ у процесі розвитку українського живопису, архітектури, музики, музейної справи. На сторінках деяких із них аналізувався взаємозв'язок приходу А. Шептицького на митрополичий престол із початком нової ери української культури Східної Галичини. "Вже на самому початку своєї появи серед галицького духовенства й громадянства вивів він глибокий інтерес для українського мистецтва", - зазначав відомий громадський і науковий діяч І. Свенцицький у своїй публікації "Любитель і опікун мистецтва на владичому престолі" [8, арк. 48].

До одних із провідних напрямів суспільної праці ГКЦ належала пам'ятко-охоронна діяльність. У вирі військових подій значна частина унікальних зразків мистецької старовини, а серед них рідкісні ікони, церковні книги, опинилися за межами Східної Галичини. Українські газети в 1921 р., посилаючись на інформацію своїх польських колег, часто обговорювали діяльність польської репатріаційної комісії у Відні, яка займалася проблемою повернення культурних цінностей її законним власникам. Керівницт-